

't inschrien

negende jaargang nr. 4, oktober 1977 kwartaaluitgave

Een Inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Kopij inzenden aan:

G.J.B. Gorel, Laaressingel 19, Enschede – redactie-secretaris.
telef. 053 - 35 77 79

Redactie: J.J.H. Meijer, Olde Meulenweg 2, Hengelo, tel. 05400 - 12851, eind-redacteur
Adriaan Buter, Neede
H.H. Hagens, Almelo
J. Overbeeke, Haaksbergen
Th.L.M. van Stapele, Hengelo

Administratie:

Mej. G.A. Weussink, Kortenaerstraat 20-II, Enschede, tel. 053 - 31 02 06

Bank: Algemene Bank Nederland N.V. te Enschede, Hoedemakersplein.

Giro: nr. 18 18 110 t.n.v. Administratie 't Inschrien, Kortenaerstraat 20-II, Enschede

Abonnementsprijs f 10,- per jaar.

Losse nummers f 3,- (exclusief portokosten)

Uitgave van de Oudheidkamer 'Twente' te Enschede.

Overname van de inhoud, in welke vorm ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Spikken, voord en hessenwegen

Wanneer ik aan bezoekers vraag, hoe het bruggetje op mijn erf heet, dat ik gemaakt heb van eiken palen, waarop graszoden geveild zijn, dan blijven de meesten het antwoord schuldig. Het is een 'spikke', aldus de woordenlijst van Odink), volgens het Twents - Achterhoeks woordenboek van Wannink ook wel 'spieke' genoemd.

Het is een middelnederlands woord, dat als specke, spieke of spick geschreven werd. Er werd een uit rijshout, zand, zoden en dergelijke opgeworpen brug, dam of weg in een moerasige streek mee bedoeld. In de acte betreffende de verdeling van de marke Elsen, opgemaakt 16 juli 1852, kwam ik diverse 'spijken' tegen.

De primitiefste manier om een waterloop te passeren, was echter geen spikke, maar een voorde. Een stad als Zwolle is zelfs ontstaan aan zo'n doorwaadbare plaats en ook onze Twentse beken hebben er verscheidene gekend. De hessenwegen (hessen zijn kooplieden met paard en wagen. Hes betekent: paard, zie het Engelse horse) liepen via deze overgangen in de waterbarrières.

De huidige Schipbeek (na 1400 door het verbinden van bestaande waterlopen ontstaan) stroomt door een moerasige streek. De oude hessenwegen kun je vinden op die plekken, waar men door het moeras kon komen. Wijlen J. v.d. Veen uit Diepenheim, bestuurslid van de Oudheidkamer Twente, heeft eens in een lezing over de geschiedenis van Markvelde de punten aangewezen, waar de oude wegen de Schipbeek passeerden.

Dat waren er drie, tussen Neede en Diepenheim en daar lopen de wegen nog altijd. Van Oost naar West gezien

lagen die punten bij de Diepenheimse watermolen, (weg naar Delden), bij de Nieuwe Sluis (provinciale weg naar Diepenheim) en bij de Oude Sluis (oude weg naar Diepenheim).

Bij de Oude Sluis kwamen de wegen uit Borculo en Neede samen, aan de Diepenheimse kant was weer een splitsing. Wijlen E. Leeftink (geb. 1865) heeft mij nog verteld, dat er vroeger bij de Oude Sluis geen brug was, maar een voorde, een doorwaadbare plaats, waar de wagens doorheen moesten rijden. Verderop, in de weg Geselaar - Diepenheim, waar bij de Schipbekerhuizen een klein handelscentrum bestond, leidde een hoge vonder over de beek. Het middenstuk daarvan kon verwijderd worden ten behoeve van de scheepvaart. Net zo was het bij de Nieuwe Sluis. De laatste schipper op Deventer was een zekere Kappendieks uit Markvelde. Die scheepvaart kwam tot bloei in de zestiende eeuw, maar daarvoor trokken eeuwenlang de wagens met koopmansgoederen langs de hessenwegen op Deventer aan. Volgens de heer Van der Veen moet die oude Deventer weg al in prehistorische tijden bestaan hebben, wat hij concludeert uit het feit, dat er een reeks van grafvelden (urnenvelden uit de IJzertijd) langs geleden heeft. De hoofdroute ging van de Oude Sluis over Stokkum en Markelo naar Deventer. De afsplitsing volgde het Reggedal naar Diepenheim, vanwaar je ook weer op Markelo aan kon. Hoe moeizaam dat echter gaan moet zijn, blijkt uit het feit, dat bisschop Otto von der Lippe de Diepenheimers, die totdantoe in Markelo kerkten, een zelfstandige parochie gaf, met als argument de slechte toestand van de weg tussen beide plaatsen.

Adriaan Buter

Een merkwaardige brief van Mr. Jan Willem Racer

Eén van de bekendste figuren in Twente in de revolutie van 1795 was de Oldenzaalse advocaat Mr. Jan Willem Racer. Bekend als de schrijver van 'Overijsselsche Gedenkstukken', één van de oudste en meest geraadpleegde historische werken over Twente. Geboren te Delden in 1736 als zoon van ds. Georg Frederik Racer en Aleida van den Berg. In 1768 vestigde hij zich te Oldenzaal als advocaat en wierp zich op als leider der Patriotten.

Na de omwenteling werd hij op 17 April 1795 aangesteld als provisioneel verwalter van het Drostambt Twenthe, hetgeen hij bleef tot 1799. Uit deze tijd stamt de volgende brief van 31 Mei 1796, gericht aan de 'Gedeputeerden van de provisioneele Representanten van het Volk van Overijssel, vergaderd te Campen' (Rijksarchief Overijssel. Arch. v.d. Provisioneele Representanten van het Volk van Overijssel en hunne Gedeputeerden 1795-1798; ingekomen stukken Dossier 5305):

Den 25 Mey 1796

Aan de Gedeputeerden van de Representanten van het Volk van Overijssel. Dat er nadeelige correspondentie over de grensplaatsen van Twente wordt gehouden, stelt men hier ongetwijfeld. Men maakt zich hier ook bevreest, dat, bij de eerste ongelukkige gebeurtenis aan den Rhyn de Neutraliteitsarmée tegen ons Land zal werken, en hier de inwendige rust zal gestoort worden.

Ik heb derhalven op het ontvangen van Uwe order aanstonds begonnen met den Naardenschen en Hamburger Postwagens te Enschede passeerende, als ook de Postcomptoiren hier en te Ootmarsum te visiteeren, doch tot nog toe is aldaar, wat Correspondentie over

oorlogszaken betreft, niets aanmerkelijks bevonden dan (volgens bericht van den Proc. Fiscaal) een brief aan den Advocaat Klopman, *zonder plaats of naamteekening*, waar in aan hem geschreeven wordt, dat den 1 Juny de operatien aan den Rhyn weder beginnen, en dat, zo er iets voorvalt, hem zulks zal gemeld worden. Deeze, gelyk ook alle andere gevisiteerde brieven, zyn met stadszege~~l~~ weder toegemaakt en hebben hunnen cours vervolgt. Het komt my, onder reverentie, voor, dat in deezzen tyd, waar men zich zo zeer bezorgd maakt ('t gene misschien door kwalyk gezinden wordt aangezet) alle brieven, die hier van buiten inkomen of naar buitenlands gaan, al is het ook met booden en passagiers, gevisiteerd worden, om alle kwalykgezinden voor correspondentie over diergelyke zaken, die zy voor vyanden van de vryheid bekend zynde, vermoedelyk niet houden dan om daar naar maatregels te neemen, te doen schroomen, en om de onbeduchtheid voor die partye te betoonen en by alle gelegenheid hun dit te doen ontwaar worden. Ik verzoeke eerbiedig Uwe orders, of ik hier mede zal voordvaaren, als ook of ik het onderzoek nog sterker maaken zal, om my daar naar te gedraagen.

Heil en Broederschap

J.W. Racer qqa

Oldenzaal den 31 Mey 1796

Jan Willem Racer betrapte op contraspionage! De betrachte advocaat Klopman was vermoedelyk de vroegere Advocaat-fiscaal van Salland W. Klopman, die voor de omwenteling krachtadig optrad tegen de patriottische Genootschappen van Wapenhandel. Dat men beducht was voor de Oranje-

gezinden, die met de stadhouder Prins Willem V in 1795 het land waren uitgeweken, was nogal duidelijk. Gedeeltematig waren vooral de trouw gebleven militairen uitgeweken, o.a. naar Osna-brück, waar ze hergegroepeerd werden door de tweede zoon van de stadhouder, Willem George Frederik, die later opperbevelhebber der Oostenrijkse legers in Italië werd en daar in 1799 overleed. Met het Neutraliteitsleger is ongetwijfeld het Pruisische leger, dat zich neutraal verklaard had bij het in April 1795 gesloten verdrag van Bazel, tussen Pruisen en Frankrijk, bedoeld. Veel vertrouwen had men niet. En terecht! Eind Augustus 1799 volgde een landing van Engelse en Russische troepen in Noord Holland, om Prins Willem V weer in zijn ambt van stadhouder te herstellen. Gevolgd door een invasie van troepen van emigranten, die in Lingen geconcentreerd waren door de latere Koning Willem I en in de eerste dagen van September de Gelderse Achterhoek introkken. Ook bezette een klein deel Enschede en Oldenzaal, onder leiding van een overste van Dongen en werd Mr. J.W. Racer gevangen genomen, zij het voor enkele dagen. Zoals bekend werkten deze invallen niets uit en werden de invallers al na enkele weken verdreven.

D. Jordaan JGHzn.

'De Bleek' in Oele

Hierover schreven wij in 't Inschrien no. 2 - 1973. De informatie die daaraan vooraf ging had ons niet veel opgeleverd. Zo konden wij niet achterhalen wie de bouwer was. Het belangrijkste van het artikel was te wijzen op het bleekveld, dat toen nog duidelijk was te onderkennen in het landschap voor het bleekhuis.

Onder het motto 'beter laat dan nooit' ontvingen wij van de Hr. Frans Schneider uit Delden de volgende informatie. 'De bouwer van de bleek was de Hr. J. Schröder uit Delden. Deze had een fabriek welke nu nog gelegen is aan de Zuidwal te Delden (Oostelijkdeel). Uit de firma J. Schröder ontstond later de firma Schröder, Schneider, Tijert en Co. te Delden. In ± 1830 is de bleek gebouwd. De katoenen goederen werden met paard en wagen naar Oele gebracht om daar te bleken. Door het hoge gehalte aan humuszuren, ontstaan door de Twickelse bossen was het water in Delden voor het bleken ongeschikt. Later is men van het bleken afgestapt en werden de katoentjes met indigo blauw geverfd.' Tot zover de informatie. Blijft nog één vraag onbeantwoord: 'Was daar in 1830 reeds een bleek, waar de bewoners van Oele hun linnen bleekten en kende de Hr. Schröder deze plek uit ervaring?

In ieder geval dank aan de Hr. Frans Schneider voor het verstrekken van deze gegevens.

H.J. Eising

Woonderen zal et mi-j nig, als 'n Keend van ons Twënter Laand wied vot in de weeldvrömde, gewaar wödt, dat 'n fien dröädken em an et härt is eboonden, dat trekt, en et trekt em trugge noa 't oale Twènte.

Cato Elderink

De postwegen van Deventer op Ootmarsum uit 1695

In het eerste nummer van het Inschrien uit 1971 wordt er verhaald over de postweg die van Deventer op Ootmarsum loopt. Deze weg liep o.a. door de Marke Sinderon (Zenderen) langs de herberg 'de Danneboom'.

Dat deze postweg al zeer oud is, blijkt wel uit een acte uit 1695 die ik ontdekt heb in het huis archief van het Huis te Almelo. In deze zgn. 'Ordonnantie en Reglement van het wagen Veer deser Heerlijkheid van Almelo als mede hoe veel van ieder Uir moet worden betaalt' zat tevens de routebeschrijving bijgevoegd.

Voordat deze zgn. Ordonnantie en Reglement volgt, wil ik eerst de routebeschrijving hieronder laten volgen.

Route

Waerna de postwage van Deventer Door Almelo op Ootmarsen Sig. nae U. Hoog Edele Gestreng goed vinden Sal hebben te reguleeren en op wat tijd dag en Uur Sal afvaren

twemaal des weeks des maendaags en Donderdaags en eenen dag over Van Deventer des Soomers en des winters Smorgens van 9. Uur tot Holten
Van Ootmarsen des Soomers en winters des morgens om 5. Uur en Soo draa de wage van Ootmar Sen tot Almelo aengekoomen Sijnde nae weinig vertoevens verder tot Holten om aldaer met die van Deventer te wisselen

Vragt van personen

Van Deventer tot	
Rijssen	f 0 - 15 - 0
tot Almelo	f 1 - 0 - 0
en tot Ootmarsen	f 1 - 10 - 0

A.J. Kip
Lambert Stegeman
IJan hoegen

olderlui van t
vaerlui gilde

Ordonantie en Reglement van wagens Vragten waar na Ik Adolph Hendrick des Heijligen Roomschen Rijx Grave van Rechteren Vrij Heere van Almelo en het Vriesenveen etc. etc. etc.: tot gerief en commo diteijt van de passagiers alhier tot een veer hebbe opgerigtet en Sulx in maniere als volgt:

Na Deventer in het Somer	
beginnende met den 1 April	
1 off twee personen drie Rixdaler	f 7 - 10 - .
3 parsonen drie Rixdaler en 20 Stuver	f 8 - 10 - .
4 parsoonen 4 Rixdaler	f 10 - 0 - .

Na Noort Hooren en Nieuwenhuis des Somers
Sal worden betaalt als na Deventer hier boven gereguleert
Na Swolle en Sutphen Sal betaelt worden

een daler ad 30 Stuver meerder als na Deventer

Wegens de Voorspannen voor Carossen en andere Swaere wagens Sal worden betaalt

Na Deventer en Noorthoorn en Nieuwenhuijs
Voor twee losse Paerden acht gulden en van 4 losse Paerden 16 gulden en van Ses losse Peerden 24 gulden en na Swolle en Sutphen na advenant

Na Deventer in den Winter
 beginnende met den 1 October
 1 off twee personen drie Rixdaler en
 10 St f 8 - - :
 3 parsonen 3 en ½ Rixdaler en
 5 Stuver f 9 - - :
 4 parsonen 4 en ½ Rixdaler en
 15 Stuver f 12 - - :

Na Noorthoorn en Nieuwenhuijs

des winters Sal worden betaalt
 als boven na Deventer is gereguleert.

Wegens de Voorspannen voor Carossen en andere Swaere wagens des winters na Deventer Noorthoorn en Nieuwenhuijs Sal worden betaalt als tegen in het Somer en na Swolle en Sutphen na Advenant.

En soo de Passagiers meer goed bij haar hebben als onder den arm dragen daar over Sal anpart moeten geaccordeert worden en Sal den Wagen Meijster boven dien profiteren van jeder Wagen vier Stuver en den Voerman twee Stuver An den Wagen Meijster betaalen.

Actum Almelo Den 1 Meij 1695

Enige opmerkingen.

Dat men goedkoper met de postwagen mee kon reizen, blijkt uit het aanzienlijk verschil in reiskosten van resp. de postwagen van Deventer tot Almelo f 1 - 0 - 0 en de opgerichte wagenveer van de Heer van Almelo f 7 - 10 - .
 Dat de reismogelijkheden groter waren

bij de in 1695 opgerichte wagenveer van de Heer van Almelo blijkt wel uit de zgn. Ordanantie en Reglement; men kon nl. naar de volgende plaatsen reizen vanuit (Almelo dus) :
 Deventer; Noort Hooren; Nieuwenhuis (beide te Duitsland); Swolle en Sutphen

G.H. Banis - Hengelo.

Now steet hier allens zwat op wit;
 De beukskes mott now in de wêld.
 Of hier en doar ne fout ook zit,
 'k Heb toch zoo goed a'k 't kon vertèld
 'k Moch' zölf wal liên, dat 't bètter was;
 Wat zas, as dös was kas.

Meer woo 't de aandren mag vergoan
 Dit beuksken, duch mi-j, koomp terecht;
 Is allens nig van daank 'e doan,
 I-j neumt et doorum nog nig slecht.
 Aait vön bi-j ow 'n good geheur,
 Wat sprak van smos aleer.

(Opdracht aan J. J. van Deinse in het hem geschonken boek
 'Oet et Laand van Aleer' door Cato Elderink)

Hendrik Leonard Donckermann

(van 1797 tot 1832 predikant te Tubbergen)

II In de vriendenkring

In gedachten betreden we in het prille begin van 1812 de woning van de Tubbergense predikant ter gelegenheid van een Nieuwjaarsvisitie, ter bijwoning waarvan de plaatselijke vriendenkring was uitgenodigd.

Wie treffen we aan, als allen gezeten zijn?

Allereerst natuurlijk de 44-jarige gastheer, de dominee, uit Lingen afkomstig, zoon van een dokter. Hij is ongetrouwd. Vandaar dat zijn oudere zuster, Amelia Sophia, de huishouding drijft en als gastvrouw optreedt. Naast de predikant zit zijn moeder, Esther Sophia Aleida Hulesheim, sedert 1804 weduwe. Zij is uit Lingen overgekomen om de Kerstdagen en de Jaarwisseling in Tubbergen mee te maken.

Naast haar zitten drie zusters, alle afkomstig uit Freren, niet ver van Lingen gelegen. Alleen reeds vanwege die nabuurschap van afkomst welkom in deze kring. Halbrood heetten ze, wel eens verbasterd tot Halfbrood. Elisabeth is de oudste, 49 jaar is ze. Reeds weduwe. Van de Amsterdammer Karel Dreun. Ze heeft een dochtertje Catharina Auguste, van tien jaar. Vanwege haar jonge jaren niet meegekomen maar aan de hoede van een dienstbode toevertrouwd. De volksmond zegt dat het kind een toekomstige erfgename is van een fortuin. Dan volgt Catharina, drie jaar jonger. Ook al weduwe. Sinds twee jaar van de Almelose koopman Hendrikus Revius. De derde is Aleida, 44 jaar, 'niet gehuwd of gehuwd geweest' zoals dat in notariële akten heet.

Verder treffen we in dit gezelschap een door zijn leeftijd opvallende jonge man aan. Het is een 27-jarige Vriezenvener, Berend Jansen Pleij, nu al weer zes jaar schoolmeester ter plaatse. Hij ziet er niet best uit. Als had hij een zwaar verlies te verwerken gehad. Inderdaad was dat zo. Johanna Teunis,

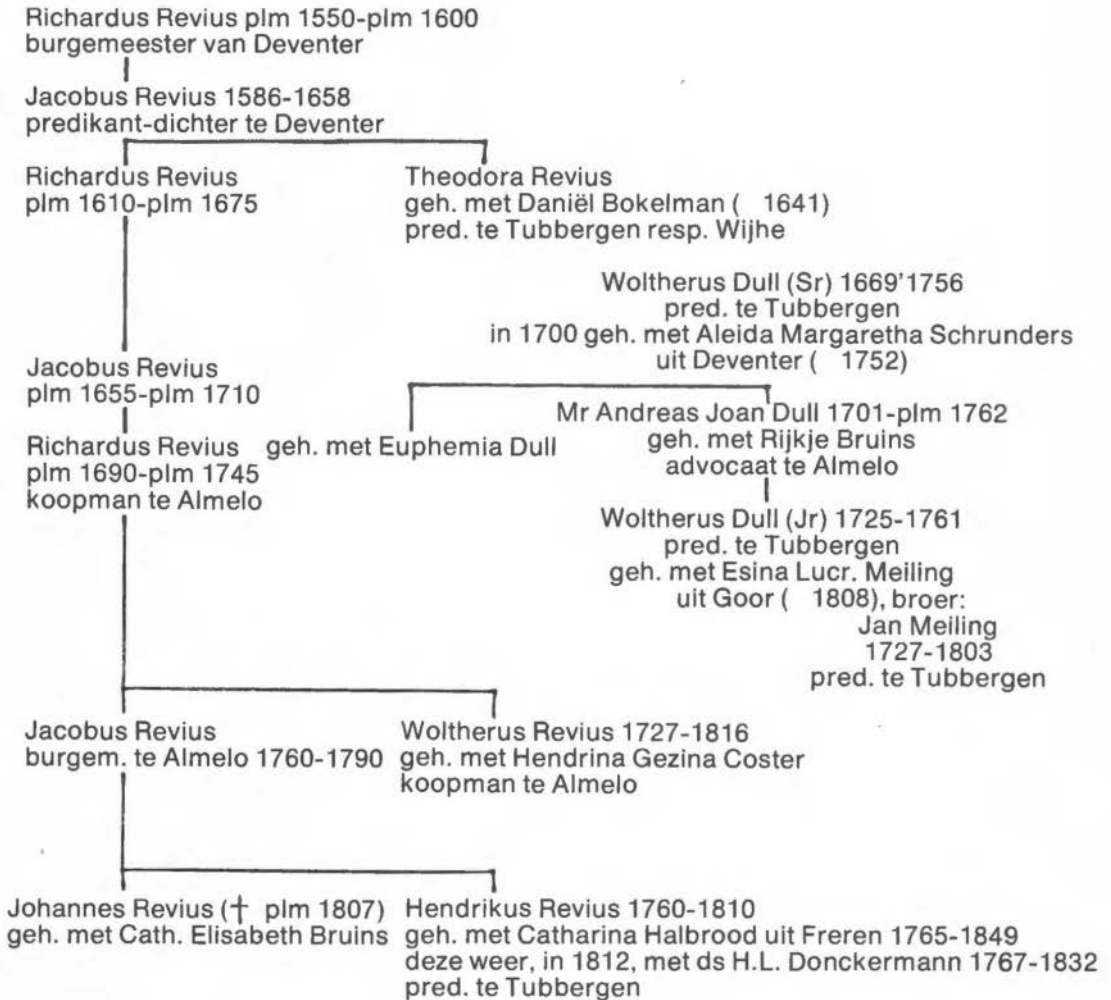
zijn nog jonge vrouw, een dorpsgenote, is hem, bij de geboorte van een dochtertje, ontvallen. Slechts negen maanden waren ze getrouwd geweest.

Amelia kijkt hem moederlijk meewarig aan. Ze heeft met hem te doen. Van tijd tot tijd komt ze wel eens bij hem over de vloer. Het schoolmeestershuis staat namelijk naast het pastoriehuis. Om te kijken naar het jonge wicht dat haar gemis en verlies nog niet beseft, overgelaten als het noodwendig is aan verzorging door vreemde vrouwelijke hand.

Een schrille tegenstelling is de naast de meester zittende man. Een heel oude man. 85 jaar is hij. Wolterus Revius heet hij, afkomstig uit Almelo. Zo nu en dan wendt Catharina Halbrood zich tot hem en noemt hem dan Vader. Haar gestorven man was zijn zoon. Sinds hij weduwnaar is woont hij bij haar thuis. Het gesprek richt zich, het laat zich verstaan, naar de aard van het samenzijn, op de wenteling der tijden. Nog niet lang gestorvenen uit de kleine kring worden in herinnering gebracht. Nog geen drie jaar geleden was het Esina Lucretia Meiling, weduwe van ds. Wolterus Dull junior. Haar man was van 1747-1761 de voorganger van de gastheer. (Daarna de broer van diens vrouw, Jan Meiling, van 1763-1795. Blind geworden moest hij zijn ambt neerleggen. Hij is nu al weer acht jaar geleden gestorven).

De meester hoort de naam Dull. Hij wendt zich tot de oude man naast hem en vraagt: Droeg Uw moeder ook niet die naam naar ik me heb laten vertellen? De oude Revius knikt en zegt: ja zeker. In het begin van de vorige eeuw geboren was ze een dochter van ds. Wolterus Dull senior, die hier van 1700 tot 1756 predikant was. En dat was de grootvader van zijn naamgenoot junior, die hem opvolgde, na eerst hem als adjunct te hebben bijgestaan. Die junior

moest tegen mijn moeder tante zeggen. Wolterus Dull junior was twee jaar ouder dan ik. Hij was een volle neef van mij. Wij zijn beiden naar dezelfde genoemd, ds. Dull sr.

Op dat laatste gezegde haakt Amelia in. Uw vader, zei ze, heette die ook niet Richardus van voornaam? De man knikte instemmend. Hij wil er liever niet

wat van zeggen. Z'n vader had niet zo'n beste naam en het is allemaal al zo heel lang geleden. Amelia gaat voort: In oude boeken van de kerk hier heb ik met moeite wel eens de naam van een Theodora Revius gespeld. Zou dat familie van U geweest zijn? De oude baas, nog kras wat zijn geestvermogens en memorie betreft, antwoordt

levendig: Nou en of. Die Theodora was de enige dochter van de bekende Deventerse predikant en dichter Jacobus Revius. Ze was getrouwd met Daniël Bokelman, die hier van 1634-1637 predikant was. Toen is ze met hem naar Wijhe verhuisd, waar hij zijn vader opvolgde. Maar vier jaar later was ze al weduwe. Ze was een oud-tante van mijn vader. En haar grootvader, die burgemeester van Deventer was, heette, evenals mijn vader, Richardus.

Allen uit het gezelschap kunnen het niet goed meer volgen. Wat de krasse baas hier opmerkt omspant twee eeuwen. Amelia schenkt daarom maar wat in. Veel bijzonders is het niet. De hand van de Franse bezetter drukt zwaar. Witbrood is er niet meer. Ook geen suiker en tabak. Ook de koffie is verleden tijd en daarom schenkt ze maar cichorei in, het enige wat ze kan aanbieden.

Hoe kom je daaraan Amelia, vraagt Aleida Halbrood. Wij moeten er zo zuinig mee zijn en jij schenkt maar of de voorraad van zelf weer aangroeit. Och, zegt Amelia, Hector heeft ons laatst nog een heel pak gestuurd met de bode op Zwolle. Bij hem in de buurt wordt dat nog al gemaakt weet je. Meer dan hier. Waar woont hij nu vraagt zuster Elizabeth. In Molkwerum antwoordt Amelia. Dat ligt in Helumer Oldeferd als ik het goed uitspreek. In de buurt van Koudum. Hij is daar dominee zoals je weet. Niet voor niets is zijn moeder een Mensonides geboren Donckermann. Vol trots kijkt Amelia de kring rond. Een zoon van haar zuster, nu al volwassen. En zij, nog nooit getrouwd. Weer betrapt ze er zich op, dat ze haar blik langs de jonge meester laat glijden; ze mag hem wel. Hij is flink, heeft al de tweede rang van het onderwijzerschap. Wie heeft dat hier in de buurt? Niemand. En dan al zo jong door het leed getroffen. Ze wendt zich af en merkt dat haar broer in een amicaal gesprek is gewikkeld met de weduwe Revius. Zouden zij..... Och, wat haalt ze zich toch in het hoofd. Hij zal toch niet..... En ik dan.....?

Een half jaar later verbindt onze gastheer zich door het huwelijk met Catharina Revius geboren Halbrood. Amelia heeft niet verkeerd gezien. En zij, wat moest zij nu?

Korte tijd daarop wordt ook Amelia Donckermann in de echt verbonden. Met Berend Jansen Plei, de meester. Zij 50, hij 29. De meester was gered; het kind kreeg nu de verzorging naar eten en drinken en kleding die het nodig had. En verder moet een mens maar niet denken. Ruim dertig jaar later meldt de meester het sterven van zijn vrouw. Hij is dan 60, zij heeft de 81 gehaald.

Z.O. Broek Roelofs

Cursussen Oud Schrift

In het winterseizoen 1977-1978 organiseert de Oudheidkamer Twente een drietal cursussen Oud Schrift. De cursus voor beginners zal gegeven worden door jhr. A.J. Gevers, archivist bij het Rijksarchief in de provincie Overijssel. Zij zal bestaan uit zes lessen van telkens twee uur, telkens op zaterdagmorgen. Het cursusgeld zal f 75,- bedragen.

Voor hen, die de beginners-cursus reeds hebben voltooid, zal onder leiding van de heer A.J. Mensema, archivist aan het Rijksarchief in Overijssel een vervolgcursus georganiseerd worden. Ook deze bestaat uit zes lessen van telkens twee uur. De volgende onderwerpen zullen daarbij behandeld worden: Rechterlijke organisatie, Leenrecht, Marken, Kerkelijk leven, Ridderschap en havenzaken, Hulpwetenschappen als heraldiek, zegelkunde en tijdrekenkunde. De kosten zullen eveneens f 75,- bedragen.

Tenslotte zal onder leiding van onze secretaris, de heer drs. A.L. Hulshoff, een derdejaars-cursus Oud Schrift gehouden worden. Hierin zullen behandeld worden capita selecta uit Twente's verleden. Nadere informatie is te verkrijgen bij het secretariaat van de Oudheidkamer Twente, Londersingel 129 te Enschede.

Overigens zal in dit winterseizoen de Stichting Contact van Gelderse Oudheidkundige Verenigingen en -Musea voor de dertiende keer diverse cursussen voor amateur-historici organiseren. Informaties hierover zijn in te winnen bij de directeur der Stichting, de heer E.J. Kruijswijk Jansen, Hogestraat 7, te Dieren.

Een ijzertijd pot uit Rossum

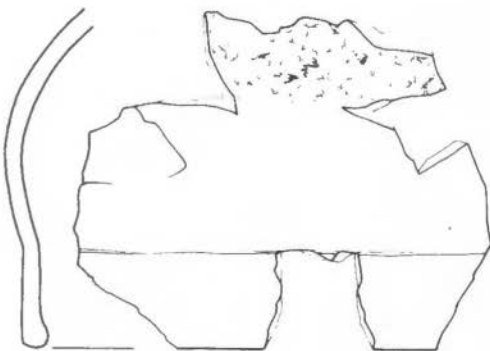
Omstreeks 1942 vond de heer G.J. Kamphuis uit De Lutte bij het graven van een kuil voor gestoomde aardappelen een aantal scherven. De vindplaats lag op de rand van een kleine es onder Rossum, gemeente Weerselo, vlak bij de huidige grens van de gemeente Oldenzaal. Coördinaten: 29 C - 260.84/483.95. De heer Kamphuis bewaarde de gevonden scherven en meldde onlangs zijn inmiddels 35 jaar oude vondst. De vondst werd vervolgens op de R.O.B. gerestaureerd, waarbij bleek, dat de scherven ruim de helft van een ijzertijd pot vertegenwoordigden, alsmede een grote randscherf van een kom. Zie figuur 1.

De eerstgenoemde pot heeft een Harpstedtachtig model. De buik en schouder zijn besmeten, dat wil zeggen ná het vormen voorzien van opgegooide kleiklodders; de hals is ruwwandig. Het aardewerk is zacht rood en vaal bruin van kleur en verschaald met fijn steengruis. Deze verschraling werd algemeen in de pre- en protohistorie toegepast, daar de potten anders tijdens het bakken zouden barsten. De stukjes van vergruisde stenen, in Twente vaak van granieten, werden dus bewust door de vormklei gemengd alvorens men de modellering aanving. De pot behoort tot een zeer gangbaar type uit de ijzertijd, maar bezit een zeldzame of zelfs unieke variant: de rand is namelijk voorzien van groepjes van drie vingertopindrukken, welke groepjes op circa 7 cm afstand van elkaar zijn aangebracht. Gewoonlijk is de rand geheel en gelijkmatig voorzien van indrukken, ofwel ontbreken ze.

Veel prehistorisch aardewerk is opgebouwd uit op elkaar gelegde banden of rollen klei, die tijdens het vormen van

de pot aaneen gesmeerd werden. Hoe beter de pot is afgewerkt, hoe moeilijker deze rollen nog aan de pot te onderscheiden zijn. Bij de besproken pot uit Rossum is alleen de randrol te herkennen, een bandje van 1½ cm hoogte, of beter breedte. De hoogte van de gerestaureerde pot bedraagt 24 cm, de randdiameter 22 cm.

Het Harpstedtachtige model is kenmerkend voor de ijzertijd, in welke tijd veel typen lang voortleefden en dus veelal moeilijk nader te dateren zijn. Uitsluitend door het tot hoog op de schouder voorkomen van de klodders en de onregelmatige bovenbegrenzing ervan is de datering van de pot te preciseren tot de midden of late ijzertijd, dat is in de laatste 5 eeuwen vóór onze jaartelling. De voornoemde randscherf van een kom met gladwandige, cilindrische hals en besmeten of geruwde buik geeft geen aanleiding tot verdere opmerkingen. Het zwart gekleurde aardewerk is eveneens met fijn steengruis verschaald.

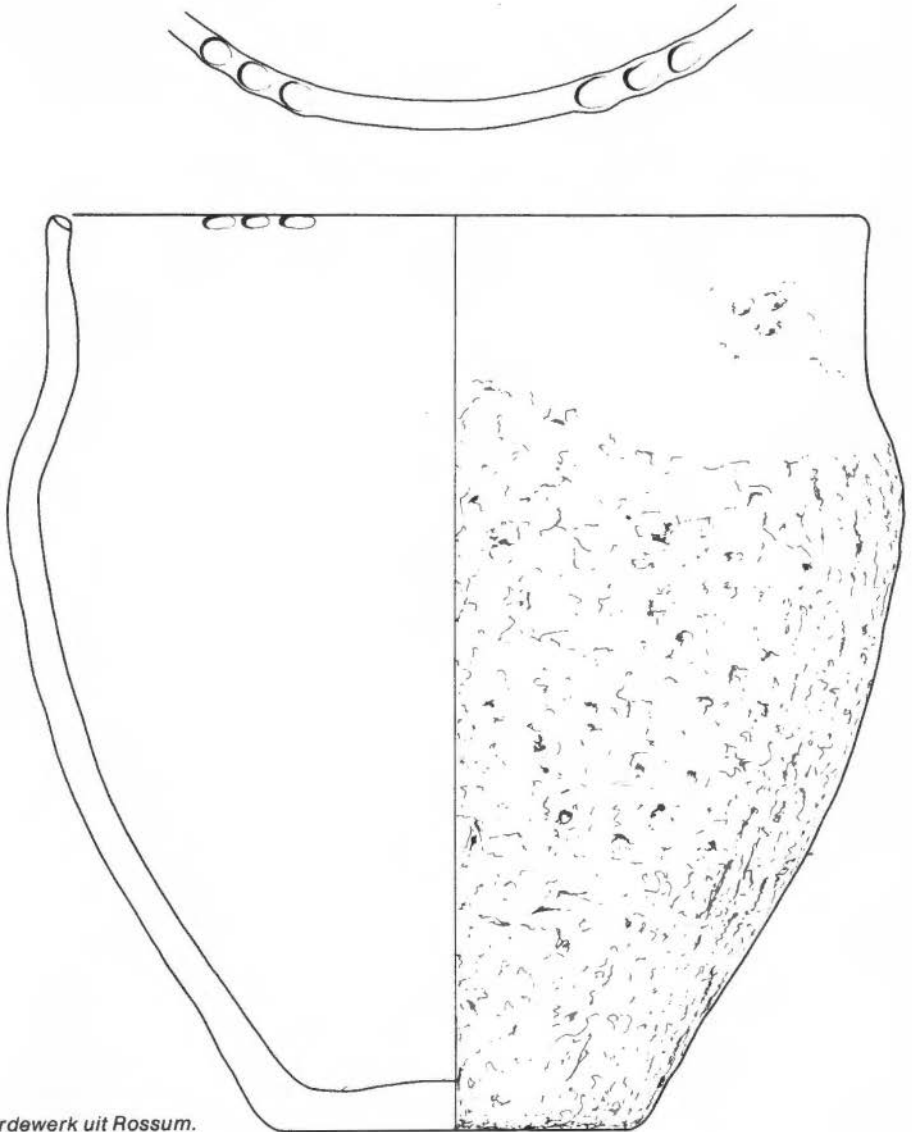

De gevonden pot is ongetwijfeld niet als urn aan te merken, enerzijds door het ontbreken van crematieresten, anderzijds door de datering. In de midden en late ijzertijd zijn uren namelijk uiterst zeldzaam, daar het in die tijd geen gebruik was, in tegenstelling tot de voorafgaande periode, de crematie van de

doden in urnen te bergen. Vermoedelijk hebben wij hier met resten uit een (afval)kuil te doen. Mogelijk bevond zich ter plaatse of in de directe omgeving een nederzetting. De mogelijke vondst van meer scherven zou daar alsnog het bewijs van kunnen leveren.

A.D. Verlinde

IJzertijd aardewerk uit Rossum.

De Lambertuskerk van Hengelo in de 16e eeuw geen slotkapel

In 't Inschrien van april 1977 uitte ondergetekende zijn twijfels over het bestaan van een Huis te Hengelo in de eerste helft van de 16e eeuw. Heer Frederik van Twickel, volgens zijn grafsteen in de N.H. kerk te Delden overleden op 4 juli 1545, zou volgens overlevering na zijn dood bijgezet zijn in 'zijn kapel nevens Huis Hengelo staande'. Hieruit concludeerde men, dat deze kapel een slotkapel geweest zou zijn.

Over de kerk van Hengelo vindt men in de protocollen van het landgericht Delden volgende notities:

1. Op donderdag na St. Catharina 1555 getuigde Henrick Selde Berendts, pastoor en vicarius van Delden, in een proces tussen Johan van Twickel (bastaardzoon van heer Frederik) en Adriaan van Twickel, pastoor van Hengelo. De Deldense pastoor verklaarde, dat de kerk te Hengelo door wijlen heer Frederik van Twickel aan zijn zoon Adriaan van Twickel gegeven was.
2. Op donderdag na Cantate 1558 ontvingen Herman Hollender en zijn vrouw Lutgert Brouwers een lening van 50 goudgulden à 28 stuiver van de kerk te Hengelo. De kerk werd vertegenwoordigd door de kerkmeesters Dirc Overinc, Willem ten Nyenhuis en Evert ten Berfloe.
3. Op 4 januari 1578 werd Lodewyck van Sollingen vermeld als pastoor van Hengelo.

In het markeboek van Woolde vindt men onderstaande aantekeningen over de kerk van Hengelo:

1. Op Godesdag na Pasen 1567 werden de waartallen van de marke Woolde vastgelegd. Markerichter was Adolf van Twickel (leenman van de Beugelskamp en de hof te Hengelo). Keurnoten waren Jan van Twickel (de bovengenoemde bas-

taardzoon) en Derick Oeverinck (de bovengenoemde kerkmeester). 'Sunt Lambert die Kercke to Hengelo' en 'die wedeme (pastorie) to Hengelo' hadden ieder één waartal. De hof te Hengelo had vierdehalf (3½) waarrechten en nog een 'gegeven waar' extra.

2. In 1571 was Loetwich Sollyngen, pastoor van Hengelo, schrijver van het markegericht.

In bovenstaande notities is geen sprake van een huis te Hengelo of een slotkapel. Integendeel, de kerk van Hengelo had kerkmeesters en was dus evenals de meeste andere Twentse kerken een normale parochiekerk. Wel had de leenman van de keizerlijke hof te Hengelo het collatie- of benoemingsrecht van de pastoor. Daardoor kon heer Frederik van Twickel vóór of in 1545 de kerk van Hengelo aan zijn zoon Adriaan geven.

W.E. ten Asbroek

Alleen maar een mooi verhaal?

Bij Rörink, van Deinse en Heuvel vinden wij het verhaal van de twee heren von Munchhausen, resp. wonende op Huize Oldemeulen en op de Hof v. Boekelo. De eerst genoemde zou die van de Hof van Boekelo in de Spaanse successieoorlog (1701-1714) in de steek hebben gelaten, waardoor hij voor lafaard werd uitgemaakt.

Van Deinse vult dat verhaal nog aan met een mondeling verslag van wijlen boer H. Reef, waardoor het gehele verhaal nog echter wordt.

'Enige Tweekelose boeren waren bezig in de buurt van Oele een landweer op te werken, toen zij bezoek kregen van de heer von Munchhausen van de Olde-

meulen, die hen vroeg waar ze mee bezig waren en waarom de wal opgeworpen werd. De boeren zouden hem, doelende op zijn laffe daad, spottenderwijs toegevoegd hebben, dat dit een wal was om in tijd van oorlog achter te kruipen. Het is mogelijk dat dit verhaal de overlevering tot waarheid maakt.' Tot zover van Deinse.

De laatste zin van hem doet een vreemd aan, want enkele bladzijden daarvoor geeft hij een opsomming van de achtereen volgende bezitters van de Hof te B. en besluit met; 'Wie meerdere geschiedkundige bijzonderheden wil weten, raadplege de 'Geschiedkundige Aantekeningen op de Havezaten van Twente' van Mr. G.J. ter Kuile.'

Daaruit blijkt dat er nooit een mannelijk lid van de Von Munchhausen op de Hof van Boekelo woonde.

Heuvel maakte het nog mooier. 'Omtrent 1678 woonde er een baron von Munchhausen, wiens broeder op de Oldemeulen zetelde. Die broeders strenden enz. We kunnen zeggen van dat mooie verhaal is niets waar. Het zou door de leugenbaron v. Munchhausen, die leefde van 1720-1797, geschreven kunnen zijn. Het is gewoon een van elkaar overgenomen mooi vertelsel. Ten deze dus geen compliment voor de accuratesse voor onze geschiedschrijvers.

In 1705 kwam voor het eerst een van Munchhausen, Otto Georg, op de Oldemeulen. In vermoedelijk 1748 trouwt Baron J.A. van Mahony tot Boeculo en Hengelo met Elisabeth Judith van M. Is het verhaal wel juist, maar opgehangen aan de verkeerde personen b.v. betreft het de beide zonen van Otto Georg v. M. dan komen de jaartallen in 't gedrang? De gebeurtenis die aan dit verhaal ten grondslag licht heb ik niet kunnen vinden, behalve dat een Adolf Wilhelm Unico van M. in 1747 nog als kapitein krijgsgevangen was in Frankrijk.

We zullen het zoeken maar staken.

Het is toch een mooi verhaal.

Gelezen: W.G.A.J. Röring. Kerkelijk en Wereldlijk Twente. Deel II blz. 89.
J.J. van Deinse. Uit het land van katoen en heide.
H.W. Heuvel. Gids voor Twente.

Een geschil onder de 'Roomschen'

In het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage berust het volgende stuk, daterend van 15 mei 1810:

De Minister enz.

Ontvangen hebbende een *Rekwest van Gecommitteerden* uit de R.C. Gemeente van Geesteren, daar by, om aangevende redenen ... verzoekende, of voorn. Gemeente als makende een byzonder van Tubbergen afgescheiden Kerkgenootschaap uit, verplicht zy, tot het *onderhoud en herstel van den toren*, in het dorp en Boerschap Tubbergen wegens gedane of nog te doene reparatien, te contribuieren, en Zoo Ja of het Dorp en Boerschap Tubbergen, van hetzelfde niet zoude behooren te doen, ten opzigte van den Toren van Geesteren?

Zendt by gewone conditore missive, voorn. Rekwest aan den Heere Landdrost van Overijssel, om met terugzending de Minister daar op te dienen van rapport.

Dingsdag den 15 van Bloeiemaand 1810.
GOEDGEKEURD.

EERSTE DIVISIE. No. 8.

TWEDE BUREAU.

HOOFD van den INDEX.

Betalingen van Kerkgenootschappen ten behoeve van anderen.

X

Geschillen onder de Roomschen
(archief R.K. Eredienst, nr. 1)

Z. KOLKS

Een verdwenen fragment

van een muurschildering in de voormalige Stiftskerk te Weerselo

Tijdens de restauratie van de voormalige Stiftskerk te Weerselo in mei 1935, werd er een fragment gevonden van een muurschildering, voorstellende het Laatste Oordeel.

Hoogewerff vermeldt dat deze schildering zich bevond op de muraalboog van een der gewelven, pas omstreeks het midden van de zestiende eeuw daar aangebracht. W.H. Dingeldein deelt in zijn studie over de Stiftskerk mee dat de schildering aangetroffen werd boven de dichtgemetselde doorgang in de noordwand. Zij zou dan moeten dateren van ná de brand die de kerk in 1523 teisterde.

Nadere details over de voorsteeling ontbreken, maar Hoogewerff spreekt wel over een gering gehalte van het kunstwerk.

Aan behoud van de schildering viel niet te denken omdat zij overal los tussen de witkalklagen zat.

Literatuur:

W.H. Dingeldein: Acht eeuwen Stift Weerseloo, 1150-1950, Enschede, 1951, pag. 72

G.J. Hoogewerff: De Noord-Nederlandsche Schilderkunst, I, 's-Gravenhage, 1936, pag. 299.

P. LE BLANC

N.B. De voorstelling moet zich dus bevonden hebben op de noordmuur van de westelijke, oorspronkelijk op één na westelijke travee, aan de westzijde, vlak onder het gewelf.

Z. KOLKS

Vuurgeschiede

't Is honderd jaor ê leen
 Dat Eûrntje gung ôver 't Grevenvonder,
 Dôuw 't door ôp den scholnbeêlt kwam,
 Heurde 't op ees en slim gedonder.

Douw 't um keek zag 't oet de veêldmaot kommen,
 'n Groot ondeer, met gleunige oogen in 'n kop.
 't Vleug rechtoo rechtaân, bi'j Wulmans duur de dannen
 Van achteren had 't schinaos nog rooê oogen ôk.

Te duuvelhaal, 't is wisse waor,
 't Vleug zoo mer ôver de groote bekke
 Al mer duur op 'n Loerhazen an,
 't Keek naô ge wal of hekke.

Dat 't gen bi-j geloove is, kaânk bewiezen,
 Want Jensken hef 't ook ê zeene.
 Dat zag 't ondeer kommen van Bôsbraoke
 Meer vleegeen deer 't nig, 't had ook geen beene.

't Hef wal ê zeen, dat 'n duuvel 'n groote piepe rookte,
 En dat hê zig vaak môs snuuten.
 Ook was 'n der 'n paar hooge koetsen achter,
 En flûiten deere 't net as tuuten.

Waôr 't ding is bliewen, wus Jensken nig,
 't Was daor vuur vûl te veraltereerd.
 't Was vuur 't aos oet de ziet ê-sprongen,
 En douw op de grônd ê pleert.

Jensken hef 't later vaak verteêld
 Wat em douw 's aôvens in 'n Woôlbertsesch ôverkommen is.
 Dat daôr eênmaal wat geburen zol, leufde 't vast en zeker,
 En, - zien geloove is oet êkommen, dát bewis de geschiedenis.

Beste vreênde Eûrntje en Jensken zint allange oet ê gaone
 Wie-j laôt ze zaôlig rûsten
 Zeuventig jaôr later is 't oet êkommen
 Net ofzet vuuroet wôsten.

Wie wet nôuw, dat 't schaddenspoor 't ondeer is
 Wat zeê dôuw hebt ê zeen
 En, dat ze 't good hebt oet ê baakt,
 Al was 't ook zeuventig jaor ê leen.

Jonge leu, iej leuft nig meer,
 In witte wieve en spöke.
 Iej leuft nig meer an vuur geschichte
 Iej kiekt te vól in de beuke.

Cato Elderink

Wilkumste

Tot de oude noaberplichten behoort ook het inhalen van een nieuwen boer, die in de noaberschap komt wonen. Vòòr zij den boer inhalen maken de noabers het huis schoon, zij maken de bedden op en leggen het vuur aan.

Ook het witten van het huis is het werk van de noabers.

Bij het inhalen 'varen' de noabers, die paarden hebben het huisraad, die geen paarden hebben 'leiden' de beesten.

De nieuwe boer moet een 'wilkumste' geven, hiervoor gaan 'neugers' rond, evenals bij een 'brulfte'; er wordt ook evenals op een 'brulfte' gedanst en getraceerd. Voor een wilkumste te Haaksbergen werd met den volgenden spreuk 'geneugd'.

Gen dag in 't hoes
 Wat stoa 'k hier kroes
 Hier stuurt mi-j dee
 En now weet ik nig wee,
 I-j zollen hebben zat
 En ik weet nig meer wat.
 Now stoa ik te stotteren en te stameren,
 I-j kiekt mi-j an oet alle heuke en kameren.
 't Döt mi-j zólven leed,
 Dat ik nig bètter weet,
 Meer now za'k mi-j ees bezinnen
 En dan zal mien kammeroad ees beginnen.
 (De Kammeroad)
 I-j wodden verzocht duur dee en dee
 's-Middags as de klokke van één zal sloan
 Zal de spölman op de kiste stoan.
 Twee uur, dat is gewis,
 Dan zit de spölman op de kist.
 Vrouwleu zet op de losse mussen
 Dan kunt ow de jongs op 'n besten kussen
 Vrouwleu trekt an de lange jakken,
 Doar könt ow dan de jongs an pakken
 's Moargens vrog um half veer as de hanen kraeit
 Zal 't der nog of goan of 't newwelt en waeit
 Dan zölt nog daansen Jaan en Greet
 Dat eer 'n schoem op de rugge steet.

Cato Elderink

Gehoord en gelezen

Twentse Courant 1977

14.6 Nieuwe eigenaar landgoed wil tuinen voor publiek openstellen (Warmelo); 24.6 Zorgen rond Hengelhoes (Losser); 30.6 Historisch waardevolle herenbank naar Delden (uit prot. Kerk te Lage, Dld.); 20.7 Meer geld nodig voor restauratie Elderinghuis (Enschede); 20.7 Grafheuvels op momentenlijst (gem. Hellendoorn); 22.7 Behoud stukje landweer in het park Stokhorst (Enschede); 13.8 Fundering ketels en put brouwerij ontdekt (Borne); 20.8 Adriaan Buter 40 jaar journalist; 20.8 Vraagtekens rond 700 jaar (gesch. R.K. Kerk Denekamp); 22.8 Unieke historische vondst bewijst 1000 jaar bewoning (Haaksbergen); 27.8 Hervormde kerk in Overdinkel 70 jaar; 5.9 Historische optocht trekt duizenden naar Denekamp; 29.9 Toren Pancratiuskerk in gedeelten omlaag (Tubbergen); 1.10 Waardenborg was laatste schakel in verdedigingslinie (Holten); 4.10 Stuk historie bij 110 jaar Geref. Kerk (Enschede); 5.10 Franse tuin van Warmelo wordt mogelijk monument; 6.10 Ingrijpende restauratie van jeugdherberg Breklenkamp. Serie G.J. Eshuis, Historische speurtochten door Ageler Es; 10.6 Vreezeweg leidde naar plaats van verschrikking; 15.6 Getergd 'Wit Wiefke' smeed brulloftsgast het spit na; 21.6 Het raadsel van Jonas is nog altijd niet opgelost; 24.6 Hoe men op de Vinke van het spook werd verlost; 29.6 Midden achttiende eeuw huisden er veel kloppes (slot).

Twents Dagbl. Tubantia, Dagblad van het Oosten 1977

11.6 J.B. Bijdenstein, fabriqueur, burgemeester en volksvertegenwoordiger; 11.6 Winterswijkse radioloog gaat wonen in Warmelo; 15.6 Houtwallen hebben minstens evenveel voor- als nadelen; 28.6 Kans op behoud van tuinen Warmelo; 29.6 Twickelbank uit Lage naar kerk in Delden; 9.7 Warmelo: schone slaapster gewekt uit doodstille droom; 16.7 Kostelijke kunstschaten in bedreigde St. Jozefkerk (Enschede); 20.7 Op Herinckhave begint laatste fase restauratie; 20.7 Is de molen De Hoop nu gevaarlijk of niet? (Almelo); 26.7 Voorspoedig verloop van herstel Hervormde kerk (Haaksbergen); 5.8 Doopsgezinden half jaar niet in eigen kerk (Almelo); 12.8 Oude schoolplaat roept vragen op (Enschede); 18.8 Twee eeuwen geleden begon in Enter de bouw van 'zompen'; 18.8 Tubbergse schutters eren Schaepman bij monument; 19.8 Raadsels rond oude schoolplaat opgelost (Enschede); 3.9 Schoolplaat fabrieksstad Enschede; 7.9 In Denekamp staat de kerk nog midden in het dorp; 7.9 Zwannenhof halve eeuw dienstbaar voor velen (Zenderen); 12.9 Bij viering 700-jarig bestaan: Denekamper parochie bood zichzelf kerkramen aan; 12.9 Boekje van Vloedbeeld bij opening markt-expositie (Almelo); 14.9 Almeloër Scholten verwierf zich 'erkende plaats in de Twentse cultuur';

17.9 Wens om veenmuseum te stichten leeft weer (Westerhaar); 24.9 Feest bij watermolen Singraven; 29.9 Toren Pancratius onttakeld: spits vanmorgen eraf (Tubbergen); 12.10 Kerkzalen onder het mes (o.a. Doopsgez. kerk Almelo). Serie B.J. Hekket, Wat betekent?: 28.6 Ten Vre-gelaar; 2.7 Platerink; 3.9 Vriezokolk; 17.9 Hilberink; 27.9 Oostenenk; 3.10 Venderink. Serie B.J. Hosmar, Flitsen uit Vriezenveens historie. 11.6 Op de Newsky Prospekt was heel wat te zien; 25.6 Ds. Kunst had het niet gemakkelijk in Rusland; 23.7 Dominee Kunst vertrok ziek uit Sint Petersburg; 17.9 Trekkende Rusluie aan gevaren blootgesteld.

700 jaar kerkelijke leven in Denekamp

Binnenkort is het door HEEMKUNDE DENEKAMP uit te geven boekje '700 jaar kerkelijk leven in Denekamp' verkrijgbaar. Het boek schetst een totaalbeeld van de plaatselijke kerkhistorie, welke eindigt met een visie op de kerkelijke toekomst. Vermeldenswaard is dat in het boekje een uitgebreide literatuurbron is te vinden. Tevens is een naamregister opgenomen. Aan de totstandkoming van het boekje hebben vele mensen meegewerkt.

De inhoudsopgave van het boekje vermeldt de volgende hoofdstukken: voorgeschiedenis, kerkspel Denekamp, eerste kerkje, Sint Nicolaas als kerkpatroon, van kerkhof tot begraafplaats, de kerk en haar goederen, vicarieën, toren, kerkklokken, reformatie, lotgevallen rooms-katholieken, joodse gemeenschap, roerige tijden rond 1795, verdeling kerkelijke goederen 1810, oude parochiekerk te klein, eigen kerk hervormden, kerkmuziek, herstel kerkelijke hiërarchie... en dan... de kerk door de week, naar een nieuwe tijd, uitzien naar morgen.

Uit de colofon zijn de volgende technische bijzonderheden te vermelden: druk: Administratief Service Centrum te Enschede formaat: 210 x 148 mm; plm. 210 pagina's illustraties: 70 foto's en andere afbeeldingen uitvoering: zwart-wit offset, genaaid-gelijmd, kleuren-omslag.

De prijs bij voorinschrijving en -verkoop tot 15 oktober 1977 vastgesteld op f 11,95. Inschrijving kan geschieden bij Boekhandel Sombekke, Brinkstraat 2 te Denekamp (tel. 05413-1326). Ook na 15 oktober zal het boek daar verkrijgbaar zijn. De prijs bedraagt dan echter f 14,95. Op nader te bepalen datum zal het boek officieel worden aangeboden.